

Najaarsvergadering 2023

(Zalencentrum Nieuw Salem te Driebergen, 7 oktober 2023)

Aanwezig: René van Loenen, Clemens van Brunschot, Johan de Groot, Irene Postma, Agnes Frijlink, Wim Zijlstra, Alfred Valstar, Fiet van Beek, Jan Groenleer, Mieke van den Berg, Dirk Idzinga, Pauline Leenman, Saskia Schouten, Hans Werkman, Henk Vaessen, Greetje van den Berg, Arend Heideman (gast), Sytse van der Veen, Els Florijn.

Afgemeld: Lodewijk Crijns, Henk van ter Meij, Henk Fonteyn, Henk van Loenen, Beppie de Rooy, Ria Borkent.

Kaarten voor: Anton, Jelle, Kitty, Sietsche, Jantje.

René heet de aanwezigen welkom in ons nieuwe onderkomen en in het bijzonder Agnes Frijlink, die opnieuw lid is geworden, en Arend Heideman als gast. Uit 'Psalmen Anders' leest hij Psalm 42B, *Het klare water van weleer is ijs*, geschreven door Jan Beuving. Als wiskundige en cabaretier is hij een vreemde eend in de wereld van het kerklied, en omgekeerd als gelovige binnen de theaterwereld. Daarna krijgt Irene het woord.

Irene Postma over Jacqueline E. van der Waals:

Nadat Irene een deel van de overeenkomsten tussen haar en Jacqueline heeft opgesomd, vertelt ze over het leven van deze dichteres:

Jacqueline Elisabeth van der Waals is geboren in Den Haag op 26 juni 1868 en verhuisde op haar 9^e (1877) naar Amsterdam waar haar vader Johannes Diederik van der Waals hoogleraar natuurkunde werd aan de Universiteit. Haar moeder heette Anna Magdalena Smit. Het gezin bestond toen uit de oudste dochter Annie, dan Lien, zoals ze werd genoemd, gevolgd door Jo en broer Jan (Johannes Diederik Junior). De gelukkige jeugd werd ruw een halt toegeroepen toen de moeder van Lien overleed op 34-jarige leeftijd aan tbc, december 1881. Zij was toen dus 13 en een half. De moeder stierf "verzoend met de dood, in de zekerheid van haar geloof." De 15-jarige Annie nam de bestiering van het huishouden over, vader zonk weg in verdriet. 21 jaar lang, totdat Johannes Diederik junior trouwde, zijn de gordijnen in de kamer niet open geweest. Tegenover het bureau stond een leunstoel met op de stapel paperassen en boeken de foto van zijn geliefde vrouw. Hij uitte zich alleen in poëzie, hertrouwde nooit en stortte zich in zijn werk - **voor hem was wetenschap beoefenen een middel om God te verheerlijken en te dienen** - waarvoor hij in 1910 de nobelprijs voor de natuurkunde kreeg (de vanderwaalskrachten) - en kon de kinderen niet de liefdevolle aandacht geven die ze nodig hadden. Zijn dochter Jo wilde nooit over het verleden spreken 'zo leuk was het vroeger bij ons niet'. Hij was zich daar wel van bewust, getuige correspondentie uit die tijd. Irene leest een fragment van haar roman *Noortje Velt* met veel autobiografische elementen (p.24), waarvan haar broer later zei dat dit inderdaad bij hen zo was.

Jacqueline groeide op in een welgesteld, maar eenvoudig en sober milieu, sociaal-voelend, niet elitair, met belangstelling voor literatuur, muziek, toneel en filosofie. Ze kreeg pianoles, las veel en dan ook nog in de oorspronkelijke talen, tekende, schilderde, borduurde en legde een herbarium aan.

Noortje Velt geeft ook een duidelijk tijdsbeeld, waar jongedames, hoe intelligent ze ook waren, niet naar de universiteit gingen. Ze discussieerden, ontmoetten elkaar bij iemand thuis en op de tennisbaan, deden sociaal werk. Verder handwerkten ze, maakten muziek, tekenden of schreven brieven, dagboeken of, zoals in het geval van Jacqueline gedichten en verhalen.

Ze kon goed leren, hoorde in meerdere vakken tot de besten van de klas. Ze ging in 1883 naar de HBS voor meisjes en thuis studeerde ze daarna verder. Behalve Duits, Engels en Frans, leerde ze Italiaans, Deens en Noors. Ook verdiepte ze zich in filosofie en theologie. In 1894 volgde ze voordrachten van

Professor P.D. Chantepie de la Saussaye over Zekerheid en Twijfel. Hij wees op het belang van Kierkegaard en deelde zijn visie op de Noorse toneelschrijver Ibsen. Kierkegaard en Ibsen én de vriendschap met Chantepie de la Saussaye, bleken van grote waarde in haar leven, misschien juist waar ze het met de professor oneens was...

Ze studeerde thuis voor de MO-akte geschiedenis, haalde de hulpakte voor het onderwijs en werd docente geschiedenis, op meisjesschool Middenbosch in Doorn (van 1900-1908), daarna 2 dagen per week aan de MMS het Kopje in Bloemendaal tot 1917. Dat was geen onverdeeld genoegen. Ze was erg verlegen en gevoelig en bang iemand onrecht aan te doen. Hierna werkte ze nog parttime in Amsterdam aan de School voor Maatschappelijk werk. Naast haar lesgeven vertaalde ze romans uit het Duits, Deens of Noors, en ook gezangen.

Ze was sportief, fietste hele einden en beklom bergen samen met haar broer en zus, zelfs moeilijke bergen waar anderen een gids nodig hadden. Ze zal wat wij tegenwoordig noemen 'hooggevoelig' en 'hoogbegaafd' zijn geweest.

Bij een vakantie in Duitsland in 1898 met de familie bleken er een aantal studenten in het hotel te zitten waarvan één haar deed vermoeden of hopen dat hij van haar hield, Kees Sleswijk. Helaas bleek dat niet zo te zijn. Hij duikt zowel in Noortje Velt als in haar poëzie op onder de naam 'Jaap'. (NV40)

In 1900 verscheen haar eerste gedichtenbundel, Verzen. Niet onder haar eigen naam, maar "incognito" onder het pseudoniem U.E.V.: Una Ex Vocibus oftewel Een van de stemmen. In haar voorwoord, ofwel voorbericht legt ze uit waarom (gelezen door Irene)

Dezelfde schuilnaam gebruikte ze voor gedichten die ze publiceerde in het tijdschrift 'Onze Eeuw', waar Chantepie de la Saussaye redacteur was. Redactieleden die ook niet wisten wie 'U.E.V.' was hadden het over 'Uw Enige Vriendin'. De hoofdpersoon van Noortje Velt, dat verscheen in 1907 onder haar eigen naam, heet Ursula Eleonore Velt, waarmee eigenlijk al wordt aangegeven dat er veel autobiografische aspecten zijn verwerkt. In 1906 was Noortje Velt al in 'Onze Eeuw' verschenen onder de auteursnaam U.E.V, dus als autobiografie. Door het onder eigen naam te publiceren gaf ze in feite haar pseudoniem weg, al vóór Nieuwe Verzen. Het pseudoniem liet ze vallen in 1909 met de bundel Nieuwe Verzen. In het voorwoord verwijst ze naar Repelsteeltje.

Repelsteeltje noemde ze ook al in Nora Velt: Het stampen, zo hard tot hij verdween: Dat had ze zelf ook wel gewild toen ze wel door de grond kon zakken, nadat bleek dat Jaap met een ander zich verloofd had. (p.234) Het hele verhaal van Repelsteeltje heeft ze herschreven op originele wijze. Het is maar een van de terugkerende thema's in haar werk. Daarbij ligt haar sympathie bij Repelsteeltje, die onrecht wordt aangedaan.

Het slotgedicht uit Nieuwe Verzen (NV91) 'Ik buig het hoofd en spreek... geeft verdere uitleg aan haar voorwoord.

In 1910 vraagt mej. Maria van Woensel Kooy, evangeliste in Bussum, de medewerking van Jacqueline om wat gezangen uit Duitse bundels te vertalen, want ze is bezig een bundel 'Zangen' samen te stellen. In 1911 kwam de bundel met elf gezangen van haar hand. In een brief schreef ze, na een gesprek over verschillende vertaalopties: "Lieve Juffr. van Woensel Kooy,.... "Ik meende dat wij ... afgesproken hadden, lied 72 te doen aanvangen: "God op wien mijn ziel vertrouwt". Maar de aanvang "Vaste Rots van mijn behoud", vind ik precies even goed." Er kwamen meer opdrachten. Ds A.J.P. Boeke uit Schoorl vroeg haar een aantal Engelse hymns te vertalen. Zeven gezangen nam hij op in zijn bundel. Als dan de Ned. Protestanten Bond een bundel samenstelt wordt Jacqueline daarbij betrokken. Er worden 3 eigen verzen en 4 vertalingen opgenomen. In de Ned.Herv. gezangenbundel

van 1938 staan haar acht bekendste gezangen en de samenstellers voegden haar vertaling van “Herzliebster Jesu..” toe: “Noem d’overtreding mij” . In 1973 werd deze bundel vervangen door het liedboek van de kerken en bleven 3 vertalingen en haar gedicht ‘Wat de toekomst brengen moge’ over.

In 1918 volgt de bundel Iris, hier staan ook enkele van haar gezangen in, de regel ‘Vaste Rots..’ heeft ze behouden.

In 1921 werd ze ziek door maagkanker en op 29 april 1922 stierf ze. De verzen die ze op haar ziekbed schreef behoren tot haar beste. Ze werden datzelfde jaar onder de titel ‘Laatste verzen’ gepubliceerd en kregen direct herdrukken, twee in 1923, een in 1924... om te beginnen. Mijn oudste exemplaar is van 1926. Ook verscheen postuum nog haar boekje “Kierkegaard”, eerder verschenen in ‘Onze Eeuw’. Haar biograaf Henk van der Ent schreef: “... (onderaan p.12 Cahier:) Ze was een intelligente vrouw, groots in haar bescheidenheid, menselijk in haar gevoeligheid, bewonderenswaardig in haar openheid, gelovig en vooral moedig. Als persoonlijkheid een voorbeeldige vrouw, als dichteres een open boek, als essayiste een stemhebbend figuur.”

Na de pauze noemt Irene een aantal thema’s in deze poëzie en gaat vooral verder over de poëtica, ofwel de vraag wat zij vond dat poëzie moest zijn, waarom ze schreef en hoe ze deze visie in haar poëzie heeft verwerkt.

In haar eerste bundel blijkt ze haar gedichten zorgvuldig te hebben gerangschikt, bijna als een verhaal. En meerdere van deze verzen zijn herkenbaar in ‘Wie twijfelt aan eigen twijfel’. De beginregels van de eerste gedichten uit Verzen illustreren dat.

In haar gedichten speelt, net als bij de impressionistische schilders, het licht een grote rol, ook op haar emoties. In de beginregels van gedichten uit Nieuwe Verzen blijkt licht de verbindende factor, zon en maan, of duisternis.

We horen een aantal gedichten, waarbij ook de muzikaliteit van het werk opvalt, zoals in Winterstilte.

Haar laatste verzen maakten enorme indruk, terwijl haar eerdere bundels nooit een herdruk hadden gekregen. Dat gebeurde met Nieuwe Verzen en Iris en ook met Noortje Velt pas na haar dood. Haar broer Jan zorgde voor de uitgave.

In de vroegere Verzen kwamen we het doodsverlangen tegen maar ook de verzoening ermee op de Ewijkshoeve (Anna Witsen, zangeres, 1889).

Net als in haar andere bundels komen de natuur- en stemmingsgedichten eerst, daarna de gedichten over smart, en de religieuze en ernstige gedichten aan het einde. Het gedicht ‘Onrecht’ staat in het middendeel (LV13) en van de 12 gedichten over het naderend einde leest ze het slotgedicht voor: “Ligt geen aanklacht, lief in alle klagen?”

Ook dat Klagen is een onderwerp dat in meer gedichten voorkomt. Een vaste overtuiging was het voor haar, niet te klagen. Ze geloofde dat ze alles moest dragen wat God haar te dragen gaf.

Dichterschap is volgens Jacqueline een goddelijke roeping. De algemene menselijke behoefte van zelfopenbaring brengt de kunstenaar ertoe de poëzie die in zijn hart is zo zuiver mogelijk te uiten. Het gevoel te móeten spreken.

Het is de openbaring van een **ontroering**. Dat kan een plotselinge ontroering zijn door schoonheid maar ook een blijvende, gebaseerd op ervaringen en levensinzicht. Rationele elementen moeten worden omgezet in emoties. In poëzie staat de verhouding van de ziel tegenover God centraal. Hiertegenover staat een ander kenmerk van dichtkunst: je verbergen/verstoppert. Kunst is reflectie,

niet directe mededeling. Objectivering hoort dus wezenlijk bij poëzie.

Poëzie is tendensloze alleenspraak: De dichter moet niet tegen publiek spreken of zich van publiek bewust zijn. Geen pedagogische, sociale, religieuze of andere speculaties.

Doel: Aanvankelijk heeft ze het over 'vreugde geven', later niet meer. Het doel ligt in de dichtkunst zelf, in het eigen spel met taal en inhoud. Nooit effect genereren bij het publiek. Zelfverwerkelijking is het enige doel: Worden wie God je bedoeld heeft te zijn. God dienen wijst ze af als doel: "We moeten niet trachten God te dienen maar Hem te behagen. Wij moeten niet trachten de mensen te behagen maar hen te dienen." In de relatie met God kun je weten wat God met de mens bedoelt en zo Hem gehoorzamen.

Toen ze ziek werd was ze bezig met 'Aesthetische overdenking'. Haar broer heeft het slot gedichteerd gekregen en het daarna in Onze Eeuw laten publiceren. Daarin wijst ze l'Art pour l'art af: Schoonheid wordt dan doel en wordt eigenlijk een nieuwe religie. Het moet erom gaan de persoonlijke ontroering zo zuiver mogelijk weer te geven. Ze sluit af met het gedicht 'Roeping'.

Na het beantwoorden van de vragen, wordt Irene door René bedankt voor de lezing. Hij geeft haar de tip om werk van Jacqueline op muziek te zetten. Ze ontvangt een bloemetje als blijk van waardering.

Huishoudelijk

- René heeft de voorzittershamer meegenomen in de hoop die te kunnen doorgeven aan zijn opvolger. Helaas is die er nog niet, al wil Henk van ter Mey wel tot het bestuur toetreden. Hij zou het liefst de functie van voorzitter willen delen met iemand anders. Ria Borkent stopt ook. Misschien is het een idee om er een 'duobaan' voorzitter/notulist van te maken. Er wordt verder gezocht.
- De dichtersdag bij Ati was een succes. Op 17 februari staat de volgende gepland. Die kan bij Johan thuis plaatsvinden.
- 11 november a.s. wordt de verhalendag bij Irene gehouden.

René opent de lunch met de woorden van Prediker: 'Dus eet je brood met vreugde, drink met een vrolijk hart je wijn. God ziet alles wat je doet allang met welbehagen aan.'

Henk Vaessen

Na de lunch om half 2 vertrekken Greetje van den Berg en Arend Heideman. Henk Vaessen stelt zich voor en begint met de vraag 'Wat is waarheid' en antwoordt met een van zijn gedichten. Hij noemt zichzelf een verteller en vertelt dat hij met vriend Hans Dickhof (bij YfC hadden ze nog met Jaap Zijlstra gewerkt) door Amerika is getrokken, waarbij werk en privé werd gemengd. Ze waren beiden fans van de schrijver Jan de Hartog, een verteller ("Hollands Glorie") die jarenlang het best verkocht in Nederland was, maar die nooit een literaire prijs had gewonnen. In Amerika was hij gevierd en werd zijn werk verfilmd. Ze gingen bij hem op bezoek, Hans stelde Henk voor als zijn vriend en Jan vroeg wat dan de definitie van vriend is: "Iemand met wie je niet veel deelt, maar alles." Henk zegt: "Ik heb in Jezus zo'n vriend gevonden en heb een band en wandeling met Hem." Hij is enkele weken geleden dorpsdichter van Putten geworden en kreeg al snel twee opdrachten, waarvan een over dementie ging. Ernst Beuving (familie van Jan Beuving, met wie René begon?) wil dat op muziek gaan zetten. Vroeger in de kroeg hoorde je de mooiste verhalen en Henk heeft altijd de behoefte gehad te schrijven. Eerst gedichten en toen verhalen. Een boek gaat over Piel, een Vlaamse die naar de heilige Piliaria is genoemd. Je ziet voor je ogen dat geloven heel wat anders is dan theologie.

In Putten is een oorlogstrauma, de 660 man die waren weggevoerd en waarvan maar een handjevol overleefde. Nu is daar een 2^e, 3^e generatie-syndroom, wat Henk beschreef in 'De stille finale'.

Iedereen had hetzelfde probleem, maar kon het verdriet niet kwijt. De les hierin is: Vluchten lost niets op, de weg naar vrede is die van confrontatie. Dan komt er het boek 'De 7^e golf'. Zo is het de scheppingsorde: dat er na 6 kleine golfjes een grote golf komt. Ook het land dat 6 jaar wordt bewerkt en dan een jaar rust heeft brengt meer op dan het land dat geen rust tussendoor heeft. Van Adam tot nu zijn globaal 6000 jaar. Nu komt de 7^e periode van 1000 jaar, dus de eindtijd is thema in dat boek. Henk praat verder smeug over Luctor in Oldebroek, waar hij vandaan komt, voorbede in het dialect. Hij is voor zijn werk als freelance etaleur naar Putten verhuisd en komt uit een textielfamilie. Hij zou dat overnemen maar antwoordde 'weet ik niet' toen zijn opa vroeg "Ben je er al klaar voor?". Opa antwoordde: "Wat je goed kunt en graag doet, moet je zorgen dat je dat je hele leven kunt doen. Waar je niet goed in bent moet je aan anderen overlaten." Hij mocht dus wat creatiefs gaan doen. Hij heeft 5 kinderen met een creatief beroep en één waar hij het meeste plezier van heeft, die heeft het syndroom van Down.

Open Podium

- Mieke draagt twee tanka's voor op basis van psalmen en een vrij vers naar aanleiding van Psalm 139.
- Wim en Agnes vertellen over hun gezamenlijk project, het boek 'Vogels kijken anders', met tekeningen van Agnes en daarbij geschreven gedichten van Wim, die enkele voorleest met de schitterende slotregel "Ik ben het meest mezelf bij ons".
- Jan Groenleer toont de schilderijen bij zijn beide gedichten uit Mens! En daarnaast het portret van een Nederlandse man bij het gedicht 'Uitzicht'. Hij leest deze gedichten en nog enkele voor.
- Els Florijn leest een fragment uit het boek waaraan ze werkt over het huis voor 'gevallen meisjes', Moederheil in Breda, waarvoor ze een beurs van het Letterenfonds heeft gekregen.
- Hans Werkman refereert aan zijn *coming of age roman* De Kwekeling, dat nu uit drie delen bestaat die spelen in de jaren '50. Beppie zorgde er terecht voor dat deel 4 helemaal niet werd gepubliceerd, waar Simon 75 is en teruggaat naar de tijd van toen. Hij leest voor over het bezoek aan Ido, die Rouke Broersma in het boek heeft gekregen.

René sluit de dag af met het gedicht 'Zaterdag 5 uur' van Ati van Gent.

Verslag: Greetje van den Berg en Irene Postma